

Я. І. Маслова, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»

МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ: ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА

Дослідження присвячено визначенню поняття механізм запобігання корупції відповідно до чинного законодавства. Виявлено наявність: а) вузького трактування поняття «корупція», яке міститься в чинному законодавстві та використовується для застосування діючих механізмів запобігання корупції; б) широкого трактування, яке включає соціальні, культурні, економічні, політичні аспекти корупції як негативного соціального явища та використовується при здійсненні розвідок у відповідних галузях наукового мислення.

Запобігання корупції визначено як сукупність дій, що спрямовані на недопущення використання службових повноважень, пов'язаних з ними можливостей задля отримання незаконних вигод особами. Зазначено, що запобігання корупції спрямовано превентивно забезпечувати суспільство від корупційних правопорушень. Його безпосередньою ціллю є не притягнення до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, а запобігання виникненню передумов корупції (протиправному зв'язку із приватними особами, матеріальній чи моральній залежності публічного службовця тощо), зменшення латентності корупційних діянь та сприяння виявленню їхніх ознак у поведінці та житті посадовців.

Акцентовано увагу на тому, що незважаючи на єдину мету, діяльність щодо запобігання корупції має різний прояв, інструменти та методи в залежності від спрямування на публічний сектор чи приватний. Запобігання корупції у публічному секторі можна визначити як сукупність суспільних відносин, що виникають під час недопущення, відвернення та сприяння виявленню ознак корупції та порушень антикорупційних вимог, заборон, обмежень під час виконання владних повноважень.

Встановлено, що елементами механізму запобігання корупції є сукупність заходів, які спрямовані на попередження порушень антикорупційного законодавства та викорінення корупції як явища загалом; заходів, які спрямовані на виявлення корупційних правопорушень; заходів репресивного характеру, які направлені на ліквідацію вже вчинених корупційних правопорушень та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Ключові слова: Національне агентство з питань запобігання корупції, корупція, запобігання корупції, протидія корупції, механізм запобігання корупції.

Ya. I. Maslova. Corruption prevention mechanisms: a concept and structure

The study is devoted to defining the concept of anti-corruption mechanism in accordance with current legislation. The presence of: a) a narrow interpretation of the concept of "corruption", which is contained in current legislation and is used to apply existing mechanisms to prevent corruption; b) a broad interpretation, which includes social, cultural, economic, political aspects of corruption as a negative social phenomenon and is used in the implementation of intelligence in relevant fields of scientific thinking.

Prevention of corruption is defined as a set of actions aimed at preventing the use of official powers and related opportunities to obtain illegal benefits. It is noted that the prevention of corruption is aimed at preventive protection of society from corruption offenses. Its immediate goal is not to prosecute for corruption offenses, but to prevent the preconditions of corruption (illegal connections with individuals, material or moral dependence of public servants, etc.), reduce the latency of corruption and help identify their signs in the behavior and lives of officials.

Emphasis is placed on the fact that, despite the common goal, anti-corruption activities have different manifestations, tools and methods depending on the target of the public or private sector. Prevention of corruption in the public sector can be defined as a set of public relations that arise during the prevention, prevention and assistance in identifying signs of corruption and violations of anti-corruption requirements, prohibitions, restrictions on the exercise of power.

It is established that the elements of the mechanism for preventing corruption are a set of measures aimed at preventing violations of anti-corruption legislation and eradicating corruption as a phenomenon in general; measures aimed at detecting corruption offenses; measures of repressive nature, which are aimed at eliminating already committed corruption offenses and bringing the perpetrators to justice.

Key words: National agency for the prevention of corruption, corruption, prevention of corruption, anti-corruption, mechanism for the prevention of corruption.

Постановка проблеми. Запобігання корупції є збірним поняттям, яке відображає діяльність щодо припинення корупції в Україні, попередження порушень антикорупційного законодавства, формування негативного ставлення до корупції, виявлення порушень антикорупційного законодавства та притягнення до відповідальності винних осіб. Оновлення законодавства в сфері запобігання корупції сприяло покращенню ситуації з латентністю цього явища загалом, та створило основи формування цілісного механізму

запобігання корупції, який до теперішнього часу продовжує трансформацію в бік підвищення ефективності застосування. Проблематика обрання підходу до тлумачення механізму запобігання корупції та виокремлення його складових, є невід'ємним елементом дослідження будь-якого аспекту запобігання корупції. Додатково інституційне та нормативне забезпечення заходів, спрямованих на запобігання корупції не є сталим, воно постійно удосконалюється. За таких умов, важливого значення набуває теоретичне осмислення механізму запобігання корупції відповідно до положень чинного законодавства через пізнавальний пошук його значення для практики і науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Встановлення змістовних ознак, що характеризують антикорупційний механізм та окремі його складові були предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, таких як: Д.В. Гудков, О.Р. Дашковська, І.А. Дьомін, С.А. Задорожній, О.В. Клок, Т.О. Коломоєць, Д.Г. Михайленко, В.В. Нонік, Т.В. Хабарова, М.І. Хавронюк, А.М. Черенков та інших. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, яких присвячено антикорупційній діяльності, проблема детермінації механізму запобігання корупції є актуальною та потребує формування єдиного підходу, що обумовлює вибір теми дослідження.

Корупція є деструктивним явищем, що опосередковує кризові стани в різних сферах суспільного життя, оскільки окремі посадові особи в такий спосіб захищають власні інтереси та інтереси наближених до себе осіб, нехтуючи інтересами держави та її громадян. За таких умов діяльність влади суперечить інтересам держави, що призводить до її відмежування від громадян та суспільства. Одночасно, корупція виступає змістом правопорушень, за які передбачено відповідний вид юридичних наслідків. Безсумнівим є той факт, що наслідки будь-яких порушень законодавства, включаючи корупційні, перешкоджають розбудові демократичної, правової, соціальної держави, якою Україна себе декларує в ст. 1 Конституції України [1]. Саме тому протидія правопорушенням, пов'язаним з корупцією та іншим порушенням законодавства є одним з головних завдань Української держави в умовах її реформування відповідно до міжнародних стандартів. Як наслідок, вивчення проблем корупції та механізму її запобігання є предметом дослідження в різних галузях науки, зокрема праві, соціології, політології, психології, економіці тощо [2, с. 76].

Для визначення категорії «механізм запобігання корупції», необхідно окреслити сутність понять, які її формують – «корупції» та «запобігання корупції». Щодо терміну «корупція» (від лат. «corruptio») – залучення у діяльності кількох осіб, що має на меті дисфункціонування певного процесу [3, с. 163], то його нормативне визначення міститься у Законі України «Про запобігання корупції» [4] та дозволяє виокремити такі ознаки: фактично виражається у дії чи бездіяльності; змістовно пов'язано з використанням уповноваженою особою, наданих їй повноважень чи пов'язаних з ними можливостей; має на меті одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб; має протиправний характер; є відображенням вибору забезпечення приватного інтересу, а не публічного особами, які за відповідних умов мали забезпечувати публічний інтерес.

Наукові напрацювання, які спрямовані на детермінацію поняття «корупція» свідчать, що її невід'ємною ознакою є негативне відображення на функціонування державної влади в цілому. Відсутність узагальненого поняття корупції пояснюється особливостями правової культури, яка пов'язана з традиціями різних країн світу, а також різним сприйняттям того самого діяння суспільствами різних країн. Негативний вплив корупції на розвиток України, як демократичної держави, виражається в тому, що підозра про корупційні діяння або наявність фактів корупції у країні ставлять під сумнів авторитет держави перед світовим співтовариством, а також авторитет влади перед суспільством. Як зазначив з цього приводу Д.Г. Заброна, ряд трактувань терміну корупції, а також різноманіття її форм не дозволяють розмежувати схожі за ознаками суспільно небезпечні явища, що також призводить до «розмитості» розуміння корупції як об'єкта наукового дослідження [5, с. 272].

Варто погодитись з думкою А. Й. Француза про те, що основна загроза корупції полягає в руйнації політичної системи. Коли держава не виконує своїх функцій, у ній не дотримуються принципи законності та верховенства права; коли інтереси окремих осіб панують над інтересами суспільства і держави, тоді стрімко спадає рівень довіри громадян до державної влади, настає так звана «криза легітимності» і внаслідок цього руйнується політична система зв'язків між державою і суспільством, заснована на праві [6, с. 15].

Наприклад, Є.В. Невмержицький акцентовано увагу на тому, що корупція не лише впливає на соціально-політичне середовище в державі, але й зумовлюється політичним устроєм, економічним становищем, соціокультурними причинами, сукупністю негативних поглядів, установок та дій посадових осіб, державних і недержавних організацій, громадських організацій, які спрямовані на задоволення особистих та корисливих інтересів шляхом підкупу, хабарництва, зловживання владою, надання пільг і переваг усупереч суспільним інтересам [7, с. 34]. Тобто, йдеться про те, що корупція спричиняє деструктивне функціонування публічної влади, а з іншого боку є наслідком існування деформованої публічної влади. Схожу точку зору обґрунтовано й М.І. Мельником, який визначав, що корупція формує умови для подальших корупційних правопорушень або є їх приховуванням [8, с. 86].

В існуючих умовах надати поняттю «корупція» чітке, однозначне, всеохоплююче законодавче визначення на сьогодні неможливо. Ми підтримуємо думку Панфілова О.Є., який зазначав, що вирішуючи

питання щодо законодавчого закріплення визначення поняття «корупція», потрібно враховувати практику інших країн. Так, країни з розвиненими ринковою економікою та демократичним суспільством, правовою системою, побудованою на пріоритетності правомочностей особи, підходять до вирішення означеної проблематики без конкретизації терміну «корупція» на нормативному рівні [9, с. 268–269].

Таким чином, можна вказати на наявність вузького трактування поняття «корупція», яке міститься в чинному законодавстві та використовується для застосування діючих механізмів запобігання корупції, та широкого трактування, яке включає соціальні, культурні, економічні, політичні аспекти корупції як негативного соціального явища та використовується при здійсненні розвідок у відповідних галузях наукового мислення.

Щодо поняття «запобігання корупції», то нормативно його не визначено. Окремо звертаємо увагу на наявність суміжних понять: «попередження корупції», «боротьба з корупцією», «протидія корупції».

У Новому тлумачному словнику української мови «попередження» визначено через заздалегідь здійснене повідомлення про певний факт або певне застереження [10]. У курсі кримінології попередження злочинів є особливим видом соціального управління, що покликаний забезпечити безпеку правоохоронних цінностей і полягає в розробленні та застосуванні окремих способів по виявленню та ліквідації показників злочинності в суспільних відносинах, які опосередковують злочинність та сприяють впливу на осіб, які схильні до протиправної поведінки [11, с. 225]. Більш того під терміном попередження традиційно визначають практичну діяльність не лише відповідних державних структур, а й недержавних, по виявленню осіб, що хочуть здійснити правопорушення для відвернення цих намірів у злочинні дії [12, с. 6].

Якщо звернутись до трактування поняття «попередження корупції» у контексті законодавства, то Законом України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року містилося його визначення через спеціальні заходи, які направлені на обмеження для державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави, а також здійснення фінансового контролю [13]. Таким чином, попередження корупції полягало у встановленні певних обмежень, які повинні були не допустити прояви корупції із самого початку.

Що стосується поняття «протидії корупції», то загалом, у всіх нормативно-правових актах живається поняття «боротьба із корупцією», а не «протидія». На думку вченого В.Г. Грянки, це правильно, тому що певна діяльність по подоланню негативного явища спрямована на його відвернення, а не зменшення наслідків, а тому вважається, що доцільно вести мову саме про боротьбу з корупцією, а не протидію [14]. Термін «боротьба» визначається так: сутичка, бійка, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника; активне протиборство; діяльність спрямована на створення, досягнення кого-небудь [15, с. 60]. Доцільно зазначити, що тлумачення терміну «боротьба» вказує на те, що він є лише одною з складових протидії не охоплює інші напрями [16, с. 615].

О.Ю. Шостко стверджує, що поширеним є комплексний підхід, який поєднує запобіжні й репресивні заходи, що позначаються терміном «протидія». Це визначення як загальне родове поняття, що охоплює діяльність, яка спрямована на зменшення детермінант, які спричиняють злочинність та сприяють їй зменшенню окремих злочинів через недопущення їх вчинення [17].

Протидія як термін у сфері корупційних явищ дає більш повну характеристику. Зокрема, у тлумачному словнику української мови слово «протидія» визначено як «дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй» [18, с. 992]. На думку Ю.О. Гудкова, протидія – це комплекс організаційних та тактично впорядкованих діянь, які вчинені особою, що причетна до правопорушення, і іншими зацікавленими особами, які спрямовані на дестабілізацію встановлення істини у судовому провадженні, що мають на меті уникнення відповідальності [19, с. 11–17].

Наприклад, І. Серова віддає перевагу терміну «протидія» у зв'язку з тим, що поняття «боротьба» більшою мірою стосується активних дій репресивного характеру, а «протидія» – дій, що насамперед, є превентивними, запобіжними, профілактичними [20].

Аналіз наукових праць з питань протидії (боротьби) корупції показав, що в українській юридичній науці є розбіжності у визначенні змісту і вживання термінів, якими окреслюється протистояння держави та її уповноважених органів корупції, отже, і відсутність узгодженої наукової думки щодо можливості існування найбільш прийняттого терміна, який би в цілому правильно відображав зазначений вид протистояння. На нашу думку, потрібно погодитися з В.І. Задорожним, який зазначає, що багато з наведених термінів по окремих позиціях уразливі для критики і загальним недоліком всього спектру понятійного апарату є те, що наявні терміни не завжди повно і об'єктивно відображають усю гаму і різноманітність соціальної практики боротьби зі злочинністю: протидії, протистояння злочинності або протиборства з нею [21, с. 119]. Отже, плутанина в термінах, підміна одного поняття іншим, ототожнення понять «протидія корупції» і «боротьба із корупцією» не тільки ускладнюють правильне осмислення їх змісту і співвідношення між собою, але і заважають виробленню адекватних заходів впливу на корупційну поведінку та її детермінанти.

Посилення антикорупційних заходів та обмежень до певного кола осіб, що стали наслідком прийняття Закону України «Про запобігання корупції», запровадило у юридичну лексику антикорупційного спрямування поняття «запобігання корупції».

Загалом, походження терміну «запобігання» бере свій початок зі староукраїнської мови. У Великому тлумачному словнику української мови дієслово «запобігти» визначається як не допускати, заздалегідь

відвертати що-небудь неприємне, небажане. У кримінології дефініція «запобігання» застосовується доволі рідко, оскільки вчені-кримінологи у рівній мірі вживають терміни «попередження», «профілактика» та «припинення», однак певні вирізняючі ознаки між вказаними термінами наводяться вченими.

Так, С.С. Малигін та А.Є. Чечетін запобігання злочину визначають через пошук осіб, які знаходяться на етапі формування ідеї вчинення правопорушення та недопущення реалізації їх задуму, а завданнями запобігання злочинам полягає у застосуванні оперативно-розшукових заходів, спрямованих на недопущення здійснення протиправних діянь або усунення причин і умов, сприяючих їх здійсненню [22, с. 47].

Вчений О. Ключев запобіганням злочину вважає вжиття необхідних заходів щодо недопущення вчинення правопорушень, встановлення осіб, які намагаються скоїти правопорушення, та вжиття до них певних заходів з метою недопущення реалізації їх протиправних намірів [23, с. 100].

Таким чином, ми вважаємо, що запобігання корупції – це сукупність дій, які спрямовані на недопущення використання службових повноважень, пов'язаних з ними можливостей задля отримання незаконних вигод особами. Однак, застосування на законодавчому рівні саме терміну «запобігання корупції» у сучасних правових та соціальних реаліях не вбачається можливим, оскільки запобігання корупції розуміє під собою лише комплекс заходів, які заздалегідь попереджують корупційні діяння, а ніяк не ліквідують їх. На наш погляд, більш доречним є введення поняття «протидія корупції», тому що вона передбачає активні дії, які направлені як запобіжні заходи, так і заходи репресивні, тобто направлені на ліквідацію вже вчинених корупційних дій.

Запобігання та протидія корупції є важливими елементами в механізмі викорінення корупції або антикорупційному механізмі, що дістають вираження через численні засоби, зокрема, обмеження та заборони для осіб, на яких поширюється дія законодавства щодо запобігання корупції. До складу антикорупційного механізму, як вірно зазначено Хамходерою О.П., належить комплекс обмежень та зобов'язань для публічних службовців, які сукупно створюють первинний рубіж протидії корупції, що покликаний превентивно забезпечувати суспільство від корупційних правопорушень. При цьому його безпосередньою ціллю є не притягнення до кримінальної відповідальності, а запобігання виникненню передумов корупції (протиправному зв'язку із приватними особами, матеріальній чи моральній залежності публічного службовця тощо) [24, с. 313].

Алфьоров С.М. характеризує адміністративно-правовий механізм протидії корупції, розуміє його як систему правових засобів, які інтегровані та організовані так, що сприяють визначеним особам послідовно реалізовувати дії по протидії корупції за допомогою заходів організаційно-правового характеру та заходів адміністративного примусу [25, с. 23]. На думку Гладуна З.С., адміністративно-правовий механізм боротьби з корупцією включає в себе визначення положень, що не дозволяють здійснення корупційних порушень та запровадження заходів адміністративно-правової відповідальності у випадку їх скоєння, визначення переліку правоохоронних органів, що ведуть боротьбу із корупцією та їх повноважень. Боротьба з корупцією має сформуватись через симбіоз профілактики, правоохоронної діяльності та відповідальності. При цьому, основною ціллю антикорупційної державної стратегії є формування якісної системи запобігання і протидії корупції [26, с. 5].

Запобігання корупції спрямовано превентивно забезпечувати суспільство від корупційних правопорушень. Його безпосередньою ціллю є не притягнення до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, а запобігання виникненню передумов корупції (протиправному зв'язку із приватними особами, матеріальній чи моральній залежності публічного службовця тощо), зменшення латентності корупційних діянь та сприяння виявленню їхніх ознак у поведінці та житті посадовців.

Незважаючи на єдину мету, діяльність щодо запобігання корупції має різний прояв, інструменти та методи в залежності від спрямування на публічний сектор чи приватний. Запобігання корупції у публічному секторі можна визначити як сукупність суспільних відносин, що виникають під час недопущення, відвернення та сприяння виявленню ознак корупції та порушень антикорупційних вимог, заборон, обмежень під час виконання владних повноважень.

Таким чином, елементами механізму запобігання корупції є сукупність заходів, які спрямовані на попередження порушень антикорупційного законодавства та викорінення корупції як явища загалом; заходів, які спрямовані на виявлення корупційних правопорушень; заходів репресивного характеру, які направлені на ліквідацію вже вчинених корупційних правопорушень та притягнення винних осіб до юридичної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Дата оновлення: 01.01.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 02.02.2021).
2. Косиця О. О. Імплементация стандартів Європейського Союзу в адміністративно-правовий механізм захисту прав викривачів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 6. С. 76–79.
3. Загинеї З. А. Проблеми правового статусу викривачів корупції в Україні. *Роль інституту викривачів у запобіганні та протидії корупції*: матеріали круглого столу (Київ, 2 листопада 2018 р.) / редкол.: В. Черней, К. Ланчінскас, А. Фодчук та ін. Київ, 2018. С. 48–51.

4. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1893-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.01.2021).
5. Заброта Д. Г. Сучасні підходи до розуміння сутності корупції. *Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ*. 2015. № 3 (22). С. 271–279.
6. Француз А. Правові аспекти боротьби з корупцією у контексті становлення політичної системи сучасної України. *Юридична Україна*. 2015. № 4. С. 14–19
7. Невмержицький Є.В. Корупція як соціально-політичне явище: особливості проявів і механізми подолання в сучасній Україні : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 1999. 180 с.
8. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юридична думка, 2014. 400 с.
9. Панфілов О. Є. Щодо визначення поняття «корупція» в міжнародно-правових актах та законодавстві інших країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 263–270.
10. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / [уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. К. : Аконіт, 2003. т. 3. 862 с.
11. Курс кримінології. Особлива частина: [підруч.] / [М.В. Корнієнко, Б.В. Романюк, І.М. Мельник та ін.] ; за заг. Ред. О.М. Джужі. К. : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.
12. Зубар В.М. Критерії поділу юридичних осіб на осіб публічного та приватного права. Правове життя сучасної України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова (16-17 травня 2014 р., м. Одеса): у 2 т. Т. 1/відп. ред. В.М. Дрьомін. Одеса: Юридична література, 2014. С. 272-274.
13. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995 р. № 356/95-ВР. Втратив чинність від .URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/356/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.01.2021).
14. Грянка Г.В. Поняття та класифікація адміністративно-правових заходів протидії корупції. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/26675/%C3> (дата звернення: 20.01.2021).
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
16. Паславський М. І. Дослідження термінологічного означення і вживання терміна «протидія злочинності». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 613–622.
17. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / О. Ю. Шостко; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2010. с. 38.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладник і головний редактор В.Т. Бусел. К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.
19. Гудков Ю. А. Криминальное противодействие в уголовном процессе и оперативно-розыскные меры по его предупреждению : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. А. Гудков. М. 1994. 18 с.
20. Серова Ірина. Теоретико-концептуальні проблеми міжнародно-правового визначення нелегальної міграції та механізмів протидії даному явищу. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2193> (дата звернення: 20.01.2021).
21. Задорожний В. И. Виктимологическая безопасность и ее обеспечение мерами виктимологической профилактики. Тамбов, 2005. 161 с.
22. Мальгин С.С. Основы оперативно-розыскной деятельности : курс лекцій / Мальгин С.С., Чечетин А.Е. Екатеринбург, 2001. 284 с.
23. Ключев О. Розмежування запобіжної і профілактичної діяльності органів внутрішніх справ. *Право України*. 2005. № 3. С. 98-101.
24. Адміністративне право України: підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. 2-ге вид. Херсон: ОЛДІПЛЮС. 2019. С. 313–344.
25. Алфьоров, С. М. Адміністративно-правовий механізм протидії корупції в органах внутрішніх справ : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / С. М. Алфьоров; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2011. 38 с.
26. Гладун З.С. Сучасні проблеми адміністративного права України і шляхи їх вирішення. Проблемна лекція для магістрантів і студентів Юридичного інституту Тернопільської академії народного господарства. Тернопіль, 2000.